ר' יהודה אומר, לעולם הוי אדם כונס
דברי תורה כללים, שאם כונסן פרטים
מיגעין אותו ואין יודע מה לעשות
(ספרי על "יערף כמטר לקחי")

הערות זעירות (א)

אביעזרי פרנקל, רחובות

ישראל מביאין את שקליהם לבדוז

בדוז עיר הבירה של מדינת ליכטנשטיין הזעירה, החבויה בין שויצריה במערבה, לבין אוסטריה במזרחה. היא מתאפיינת בחוקי מס נוחים במיוחד, אשר על כן רבות החברות, ביניהן ישראליות, המקימות שם את עסקיהן.

ארבע הפרשיות, שקלים, זכור, פרה, החודש, מועדיהן נקבעו לפי הכללים הבאים[1]:

א. פרשת שקלים נקראת בשבת הסמוכה ל-א' אדר שאינה לאחרי ר"ח[2],
ב. זכור נקראת בשבת הסמוכה לפורים, לפניו[3],
ג. פרה נקראת בשבת הסמוכה לפרשת החודש, לפניו[4],
ד. החודש נקראת בשבת הסמוכה לר"ח ניסן שאינה לאחרי ר"ח[5].

כללים אלה קובעים את ההפסקות בין הפרשיות, אלא שהכל תלוי במועד א' אדר: 'ישראל מביאין את שקליהם לבדוז', דהיינו, א' אדר חל בימים ב,ד,ו,ז. אם הוא חל ביום ב, אזי קורין שקלים בשבת הקודמת (כלל א), בשבת לאחריה ו' באדר הפסקה ובשבת לאחריה קורין זכור (כלל ב), פרה והחודש בשבתות סמוכות לאחריה (ג, ד). אותה מתכונת (הפסקה לאחר שקלים) אם א' אדר חל ביום ד. אם הוא חל ביום ו, שקלים נקראת בשבת הקודמת, בשבת לאחריה ב' באדר הפסקה א', ב-ט' אדר זכור. ב-ט"ז הפסקה ב', ב-כ"ג בו פרה, וב-ל', שהוא ר"ח ניסן, החודש. אם א' אדר חל ביום ז, אזי שקלים נקראת בו ביום, ב-ח' זכור, גם בערים מוקפות חומה מימי יהושע בן נון, בהן חל פורים בשבת לאחריה[6] (כלל ב), ב-ט"ו הפסקה, ב-כ"ב פרה, וב-כ"ט, ער"ח ניסן -- החודש.

---

[1] עיין מגילה כט ע"א, ובפוסקים.

[2] בניסן יש להביא קרבנות ציבור מהשקלים החדשים, ולכן הקדימו לאסוף את מחצית השקל כחודש לפני כן. שבט וכן אדר א', בשנה מעוברת, מלאים. א' אדר (שני בשנה מעוברת) הוא אפוא יום ראש החודש השני.

[3] כדי לסמוך זכירת עמלק למחייתו.

[4] ירושלמי פרק ג', לאחר הלכה ה': "רבי לוי בשם ר' חמא בר חנינה, בדין הוא שתקדים החודש לפרה, שבאחד בניסן הוקם המשכן, ובשני לו נשרפה הפרה. ולמה פרה קודמת? שהיא טהרתן של כל ישראל". מובא בשנויים קלים ברש"י במגילה כט ע"א.

[5] כדי להזכיר קידוש ר"ח ניסן: "החדש הזה לכם ראש חדשים" (שמות יב ב).

[6] בירושלים פורים משולש: קריאת מגילה ומתנות לאביונים ביום ו, על הנסים וקריאת "ויבא עמלק' למפטיר בשבת, משלוח מנות וסעודה ביום א.

הערות.

1. הכלל 'ישראל מביאין את שקליהם לבדוז' גם קובע את כל המועדות, להוציא חנוכה: הלוח העברי קשיח בין א' טבת לבין כ"ט חשון שלאחריו, ולכן כלל זה שקול לכל אחד מהכללים השקולים 'לא אדו ראש', 'לא בדו פסח'.
2. מקובל שערב פסח בשבת (שקול לפורים משולש בירושלים) הוא אירוע נדיר. בניגוד לכללים שהובאו לעיל, לכלל זה יש בשנים אלה אנומליה: בשמיטה זו, בשנה הרביעית לה וכן בשביעית הבעל"ט, אירוע זה חל.
3. בעשר השנים הבאות, כולל שנה זו, א' פסח חל בימים אההגאהגאהג. עובדה זו קובעת מיידית את כל המועדות בשנים אלה, למעט חנוכה. לדוגמה: פורים (דפרזים) הוא יומיים לפני פסח, שבועות יום לאחריו, ר"ה יומיים לאחריו וכו' (ואין צורך בכלל אתבש). המספר ה-תשנז מתחלק ב19-, ולכן הכלל גוח אדזט לשנים מעוברות מראה ששנת תשס"א היא רביעית למחזור. היות וכל שנת לבנה קצרה משנת חמה ב10- ימים בקירוב ושנת לבנה מעוברת ארוכה ממנה בכ20- יום, הרי ידיעת יום א' דפסח מאפשרת לדוגמה, לענות מיידית על שאלות כגון: האם 20 באפריל בעוד שנה או שנתיים יחול באחד ממועדי ישראל גם אם עמיתך, המתכנן לפתוח באותו יום מפגש בינלאומי במתימטיקה, נכנס למשרדך בעת הפסקת חשמל, שאז, כידוע, דעתם של רוב המחשבים מושבתת.

עשיית הארון והאפוד

"ועשו ארון" (שמות כה י). "ד"א ועשו ארון, מפני מה בכל הכלים האלה כתיב ועשית ובארון כתיב ועשו ארון, א"ר יהודה ב"ר שלום, אמר להם הקב"ה יבואו הכל ויעסקו בארון כדי שיזכו כולם לתורה" (שמות רבה פרשה לד). פירוש דומה ב'דעת זקנים מבעלי התוספות' שם: "וי"ל גבי ארון בגלל התורה, שהכל חייבים להתעסק בה ולכבדה". ר' יהודה החסיד פירש שם שהרי ג' כתרים הם כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות (אבות ד יג) "ולכן כתיב 'ועשו' לשון רבים, כל הרוצה ליטול יטול". מובא גם ב'מושב זקנים' שם, ובמובן סימנטי שונה במקצת -- במדרשים.

מעטים המפרשים העומדים על כך שבגדי כהונה גם בהם נאמר בלשון צווי יחיד כגון 'ועשית', מלבד "ועשו את האפד" (שמות כח ו). כת"י מדרש הבאור: "נאמר באפוד 'ועשו' ונאמר בכל הבגדים 'ועשית', לפי שכל אחד מישראל נתן בו חכמה, שבו שמות בני ישראל". 'תורה שלמה' שם, המביא מדרש זה, כותב: "מקורו נעלם". ההסבר של 'כלי יקר': "לפי שאמרו רבותינו ז"ל שהאפוד בא לכפר על עבודה זרה[7] וכאן עברו ישראל ועשו את העגל, על כן יתעסקו כולם באפוד להיות לכולם לכפרה; ובדרך זה ארז"ל 'ועשו ארון', יבואו הכל ויתעסקו בו כו' ". לפי פירוש זה המשותף בארון ובאפוד שרבים עסקו בהם, אך מסיבות שונות: "כדי שיהיה לכולם חלק בתורה" בארון ('כלי יקר' בשמות כה י וכמו שראינו לעיל), וכדי לכפר על מעשה העגל באפוד.

הסבר אחד ומאחד לשתי השאלות, המממש ביתר שאת את רוח הספרי המובא בראש רשימה זו: כלי המקדש ובגדי כהונה – כל העם היה חייב בעשייתן, שנאמר

[7] זבחים פח ע"ב, ערכין טז ע"א.

"ועשו לי מקדש" (שמות כה ח), וכן "ועשו את בגדי אהרן" (שם כח ג), "ואלה הבגדים אשר יעשו", "ועשו בגדי קדש" (שם ד). אמנם משה היה השליח האחראי לביצוע, וה' נתן לו ההוראות המפורטות. אך כדי שלא נשכח אנו ושלא ישכח משה שזה משכן של כל ישראל (ושכנתי **בתוכם**), נאמר בכלי הראשון שנצטוינו לעשות "ועשו ארון", וכן בבגד הראשון שנצטוינו לעשות "ועשו את האפד".

רעיון דומה מובע ע"י ה'חזקוני' בבמדבר ז יב ד"ה "נחשן בן עמינדב" שהקריב את הקרבן הראשון: "לא נקרא כאן נשיא, כדי שלא יתגאה על שהקריב ראשון; וכל האחרים נקראו נשיאים לפי שהשפילו עצמן והקריבו אחריו".

הפירוש שלנו גם מתיישב היטב עם 'דעת זקנים מבעלי התוספות' בשמות לה ל, ד"ה "ראו קרא ה' בשם": "מהו 'ראו'? לפי שכשאמר משה לישראל שבצלאל יעשה המשכן, היו ישראל מרננים אחרי משה ואומרים שכל הגדולה הוא נוטל לו ולמשפחתו. אמר להם משה, דעו וראו כי לא מדעתי אני עושה אלא מפי הקב"ה. ואף משה עצמו, בשעה שאמר לו הקב"ה על מלאכת המשכן 'ועשית', היה סבור לעשות הכל. אמר לו הקב"ה: לא כאשר עולה בדעתך, אלא צדיק שנהרג על מעשה העגל, דהיינו חור, יבוא בן בנו ויעשנו, לפי שהמשכן כפרה על אותו מעשה. וזהו שאמר לו הקב"ה 'ראה קראתי' וגו' (שם לא ב)".[8]

על פשר הקרבנות

הקרבנות תופסים מקום מרכזי בתורה. הם מוזכרים בה בהרחבה, מפרשת בראשית (הקרבנות של הבל וקין), דרך הקרבנות של נח בצאתו מן התיבה, ברית בין הבתרים, קרבן הפסח, ועד תורת הקרבנות בספר ויקרא. אך הם מצויים גם בספר במדבר, שאף כולל את המספר הגדול ביותר של קרבנות: הנשיאים הביאו (פרשת נשא) 12 x 21=252 קרבנות; בפרשת פינחס יש למעלה מ1000- קרבנות (כולל הריבוי שלהם). גם בספר דברים מוזכרים קרבנות, כגון בפרשת ראה: "והבאתם שמה עלתיכם וזבחיכם ואת מעשרתיכם ואת תרומת ידכם, ונדריכם ונדבתיכם ובכרת בקרכם וצאנכם" (דברים יב ו) ובפרשת שפטים (שם יז א); ורבו עליהם הקרבנות שלא הזכרנו.

כבר אלפיים שנה שלא הקרבנו קרבן, ולכן אולי הם נראים לנו רחוקים. מה טעמם של הקרבנות? גדולי הראשונים כבר נחלקו בדבר. ב'מורה נבוכים' ג מו כותב הרמב"ם שהם נועדו להרחיק לב האדם מעבודה זרה: רבים מהגויים עבדו בעלי חיים ולכן אסרו שחיטתם. לעומתם יש גויים אחרים שמקריבים בהמות לאלילים. כנגד שניהם צוותה התורה להקריב קרבן לה'. לעומתו כותב הרמב"ן בויקרא א ט, שהקרבנות אינם כלי למנוע ע"ז, אלא יש להם מטרה נעלה לקרב את האדם אל הקב"ה ולהעלותו לדרגות רוחניות גבוהות.

בהקדמתו לספר ויקרא "מפשר" ה'משך חכמה' (מש"ח) בין שתי השיטות, בכתבו שקרבנות במה[9] נועדו להרחיק לב האדם מע"ז, ואילו קרבנות בית המקדש[10] נועדו להעלות את האדם למעלות נשגבות.

---

[8] דברים דומים אך פחות מפורשים במדרש תנחומא שם.
[9] נראה שהכוונה לבמה קטנה דווקא.
[10] לרבות במה גדולה, לפני בניין ביהמ"ק, כך נראה.

הרב מאיר שמחה הכהן מדווינסק כתב 'אור שמח' על הרמב"ם, בנוסף למש"ח, והיה שוחר רמב"ם נלהב. במחלוקות בין הרמב"ם לבין הרמב"ן מקפיד המש"ח בדרך כלל לקיים את דברי הרמב"ם נגד דברי הרמב"ן. לדוגמה, לאחר שהוא כותב "ואנכי עפר ואפר תחת רגליו[11], אומר כי לשיקול דעתי האמת כדברי הרמב"ם" (דברים יז יא, ד"ה "לא תסור"): בשורש הראשון של ספר המצוות כותב הרמב"ם שכל העובר על דברי חכמים ומצוותיהם, עובר גם על לאו של "לא תסור". ואילו הרמב"ן סבור שעל מצוות דרבנן אין עוברים על לאו דאורייתא. ההבדל המעשי בין שתי השיטות מתבטא בלאוים דרבנן, כגון סייגים ושבות בשבת. לפי הרמב"ם, אמירה לנכרי בשבת מחייבת מלקות מה שאינו כן לפי הרמב"ן. וכן עניין "ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית טו יג), מעורר שאלה על הבחירה החפשית. לפי הרמב"ם (הלכות תשובה ו ה), היות והקב"ה לא גזר על מצרי מסויים כלשהו, הרשות בידי כל אחד לעשות כרצונו. הרמב"ן (בראשית טו יד) מקשה שעל כל פנים כל מצרי שיקיים את גזירת הקב"ה "וענו אתם" יעשה מצווה. המש"ח מצדד בעמדת הרמב"ם. בין נמוקיו: ה' לא ציווה על המצרים אלא הודיע לאברהם בדרך סיפור את העתיד לקרות[12]. וכן במחלוקת רמב"ם/רמב"ן בעניין "החדש הזה לכם" (שמות יב ב), מצדד המש"ח כרמב"ם.

מה ראה המש"ח לקיים את שתי השיטות של הרמב"ם ושל הרמב"ן לעניין הקרבנות, לעומת הכרעתו לטובת הרמב"ם בעניינים אחרים? נראה לענ"ד שהדבר נובע מכך שיש לנו עדויות רבות שאכן לקרבנות היתה מטרה כפולה. ברית בין הבתרים, אלף העולות שהעלה שלמה בבמה הגדולה בגבעון (מלכים א ב ד) ואף הקרבנות של בלעם הרשע בידי בלק (פרשת בלק), הביאו את הזובח לדרגת נבואה. ואילו קרבנו של אליהו הנביא בהר הכרמל (מלכים א יח) היה כנגד נביאי הבעל.

המש"ח מבסס את פשרתו בין הרמב"ם לרמב"ן בעניין הקרבנות, ומשתמש בה כדי לשפוך אור חדש על פסוקים בתהלים, סוגיות בגמרא ותוספות במגילה. ע"ש, כי אין זה המקום להאריך באלה. נסיים בהערה.

לאחר אותו מעשה של אליהו בהר הכרמל ולאחר ששחט את נביאי הבעל, ביקשה איזבל להרוג את אליהו, שברח מפניה למדבר, שם שאלו ה' "מה לך פה אליהו" (מלכים א יט ט, יג)? "ויאמר קנא קנאתי לה, אלקי צב-אות, כי עזבו בריתך בני ישראל[13], את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב; ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה" (שם י, יד). עמיתי פרופ' יקר קנאי שאלני על פסוק זה: עזיבת ברית והריגת נביאים בחרב הן עבירות רבתי שענשן מיתה. ואילו הריסת מזבחות, שהן במות קטנות, היא עבירה קטנה, אם בכלל, במיוחד לאחר שביהמ"ק כבר הוקם. מה ראה הנביא לכרוך מין בשאינו מינו?

אלא שהיות וההקרבה בבמה קטנה היא כנגד יצר הרע של עבודת אלילים, ניתן להבין את העניין. הריסת המזבחות שיקפה את דבקותו של העם בעבודה זרה למהדרין, שלא הסתפק ב'תחליף' של קרבנות במה קטנה. ממילא אף היא בסדר גודל של שתי העבירות האחרות המוזכרות בפסוק. ואכן, הדבר הראשון שעשה אליהו בהר הכרמל: "וירפא את מזבח ה' **ההרוס**" (שם יח ל), בבחינת סור מרע, ורק אחר כך עשה טוב. לא נאמר מזבח ה' החרב, הנתוץ או השרוף, אלא **ההרוס**, לרמוז על איסור ע"ז שאליהו הזכירו: "את מזבחתיך הרסו"[14]. וכפי שכתב הרדב"ז

---

[11] של הרמב"ו.

[12] עיין גם השגת הראב"ד בהלכות תשובה שם.

[13] "עזבו בריתך" ועבדו ע"ז. ועפ"י הדרש, עזבו את ברית המילה (פרקי דר"א, פרק כט).

[14] רד"ק ומצודת דוד במלכים א יט י ד"ה "הרסו" מזכירים הפסוק "וירפא את מזבח ה' ההרוס".

בתשובה חלק ו סימן ב אלפים רצד: "...ובכלל 'את מזבחתיך הרסו' רמז שהיו בונין מזבחות לעבודה זרה". ונזכה לבניין ביהמ"ק והמזבחות בב"א.

בין חכמי א"י לחכמי בבל

להלן מספר מקומות בהם מציין התלמוד הבבלי הבדלים בין חכמי א"י לחכמי בבל.

מגילה כח ע"ב: ריש לקיש (מא"י) הספיד תלמיד חכם שהיה רגיל לבקר באי"י וללמד שם משניות לתלמידים: "ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבה". מצד שני, רב נחמן (מבבל) נתבקש להספיד אדם שלמד משניות, סיפרא, סיפרי ותוספתא. הוא השיב שאינו יכול לעשות זאת כי אותו אדם היה כעין סל מלא ספרים, אך לא הבין מה כתוב בתוכם. מסכמת הגמרא: "תא חזי מה בין תקיפי[15] דארעא דישראל לחסידי דבבל".

בתענית כג ע"ב: "תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל". רב הונא ורב חסדא היו חסידים בבבל, וכשהיתה בצורת החליטו להתאסף יחדיו ולבקש רחמים בפרהסיא ולא בצינעא – משום שזכותו של כל אחד מהם אינה מספיקה (רש"י) או משום שרצו לפרסם את דבר בקשת הרחמים מה'. לעומת זאת, רבי יונה, אביו של רבי מני, שהיה מתקיפי א"י, אמר לבני ביתו בעת בצורת: תנו לי שק כדי שאקנה דגנים בשווי זוז. לאחר מכן פנה למקום נמוך ("ממעמקים קראתיך ה' " תהלים קל) וחבוי מעיני אנשים, התכסה בשק ("ויתכסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלקים בחזקה" יונה ג ח) וביקש רחמים. לאחר שהחל הגשם לרדת והוא חזר לביתו, שאלוהו אם הביא דגנים, והשיב שנמלך בדעתו, כי מחיר הדגנים ירד לאחר ירידת הגשם: אפילו אנשי ביתו לא ידעו על צדקותו.

חולין קכב ע"א: עור הדבשת של גמל מטמא טומאת נבלות כל זמן שהעור רך. שאל ריש לקיש, עד מתי עור הדבשת רך? השיב רבי ישמעאל בר אבא בשם רבי יהושע בן לוי, כל זמן שלא טענו משא על הגמל. השיב לו ריש לקיש בברכת יישר כח. גם רבי זירא (מבבל, אח"כ עלה לא"י) שאל שאלה זו. השיב לו רבין בר חיננא בשם עולא בשם רבי יהושע בן לוי, כל זמן שלא טענו משא על הגמל. לאחר שהיה סבור שרבי זירא לא שמע, הוא חזר על התשובה שנית. רבי זירא העיר לו מדוע הוא חוזר על התשובה פעם נוספת – להראות חכמתו? גם כאן מסכמת הגמרא: "תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל".[16]

---

[15] רש"י: ריש לקיש לא היה משוחח אלא עם אנשים שהכיר היטב, ומתוך כך היה נראה יהיר. בסנהדרין יא ע"א-ע"ב: "תא חזי מה בין תקיפאי קדמאי לעינוותני בתראי, דתניא מעשה ברבן גמליאל ". רבן גמליאל היה תקיף, נוהג שררה וזורק מורא בתלמידים: עיין ר"ה כה ע"א (לעניין מועד יום הכפורים), ברכות כז ע"ב (תפילת ערבית), בכורות לו ע"ע (ר' צדוק). למשמעות של 'תקיפי', עיין גם מכילתא שמות יד ב: "אין עזי אלא תקפי, שנאמר 'ה' עזי ומעזי' (ירמיהו טז יט), ואומר, 'ה' עזי ומגיני, בו בטח לבי ונעזרתי' (תהלים כח ז). נסתפק בדוגמה נוספת אחת, ר"ה יא ע"א: " 'ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האתנים בחג' (מלכים א ח ב) – ירח שנולדו בו איתני עולם. מאי משמע דהאי איתן? לישנא דתקיפי הוא, כדכתיב 'איתן מושביך [ושים בסלע קנך]' (במדבר כד כא), ואומר: 'שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ' (מיכה ו ב)". יישום מצוי בשו"ת גינת ורדים או"ח כלל ב סימן יח: "ואומר אני שאין פירוש דבריו כמו שחשבו איתני עולם ותקפי ארעא דא"י ".

[16] הגמרא בע"ז כה ע"ב – כו ע"א מביאה מעשה ממנו משתמע שהלסטים של א"י נהגו בצורה יפה יותר מהגנבים של בבל, אשר על כן מסכמת הגמרא: "תא חזי מה בין גנבי בבל ולסטין דארץ ישראל".

שבת קמה ע"ב: "מפני מה תלמידי חכמים שבבל מצויינין"? (רש"י: "מצויינין – מקושטים; מציינין עצמן בלבושים נאים".) "לפי שאינן בני תורה". (רש"י: "שאינן בני תורה כל כך לכבדם כבני ארץ ישראל מחמת תורתם; [לכן] מכבדים אותם מחמת לבושיהן שנראין חשובים".[17])

מגילה כט ע"א: "ר"א הקפר אומר, עתידין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבבל שייקבעו בא"י". דומה שגם מנהגיהם של חכמי בבל הגיעו לא"י והחליפו את אלה של א"י, שהרי רבים כיום חכמי א"י המצויינין.

(עדכון של מאמר שהופיע במוסף לענייני ספרות של 'הצופה' עש"ק משפטים, פ' שקלים, ר"ח אדר ה-תשס"א, 23.2.2001)

[17] עיין גם פסחים קט ע"א: " בבבל בבגדי צבעונין; בא"י, בבגדי פשתן מגוהצין".